

BIULETYN DLA RODZICÓW

Nr 52 Wrzesień, październik, listopad 2025

Niezapominajka

*Trzymiesięcznik dla rodziców dzieci
z Przedszkola Samorządowego nr 42 „Niezapominajka”
w Białymstoku*

Wrzesień – czas na powrót

O adaptacji dzieci rozpoczynających swoją przygodę z przedszkolem pisaliśmy na łamach naszego biuletynu już niejednokrotnie. Ale wrzesień to także czas powrotu także tych przedszkolaków, które nie są już debiutantami. Okazuje się, że wrzesień może być dla nich równie emocjonujący i trudny, co dla nowicjuszy. Zmiana sali, brak kontaktu z kolegami z grupy w czasie wakacji, nowe dzieci w grupie, być może inna nauczycielka, a nawet nowe zwyczaje mogą wywołać niepewność – również u dzieci, które dobrze znały przedszkolne życie. Dlatego warto pochylić się nad tym szczególnym czasem i wesprzeć dziecko w łagodnym powrocie do codziennej rutyny.

Przede wszystkim rozmowa

Zacznijcie od rozmów. To poprzez komunikację możecie poznać obawy i uczucia dziecka związane z powrotem do przedszkola. Warto regularnie poruszać ten temat, zastanawiając się razem, co maluch może czuć wobec nowej sytuacji. Dajcie dziecku przestrzeń do wyrażenia swoich emocji i zadawania pytań. Odpowiadajcie na nie w sposób prosty i zrozumiały. Opowiedzcie o tym, czego może się spodziewać w przedszkolu, w jaki sposób będą wyglądać dni.

Spotkanie z kolegami

Jeżeli to możliwe zorganizujcie spotkanie z kolegą lub kolegami z grupy przedszkolnej. Możecie spotkać się w mieszkaniu, parku, na placu zabaw, w sali zabaw. Wspólna zabawa pozwoli maluchom nie tylko miło spędzić czas, ale przede wszystkim zintegrować się i odświeżyć wzajemne relacje pomiędzy dziećmi.

Miłe wspomnienia

Pomocne w przetwarzaniu lęku przed powrotem do przedszkolnej sali mogą okazać się wspomnienia z lat ubiegłych. Postarajcie się zatem pokierować rozmowy na temat ulubionych zabaw i zajęć w przedszkolu. Powspominajcie kolegów z grupy, jak wyglądają, jak mają na imię. Pokażcie dziecku zdjęcia z przedszkola, niech Wasza pociecha opowie kto się na nich znajduje i w jakiej sytuacji została wykonana fotografia. Pomówcie o ulubionych posiłkach w przedszkolu. Przypomnijcie

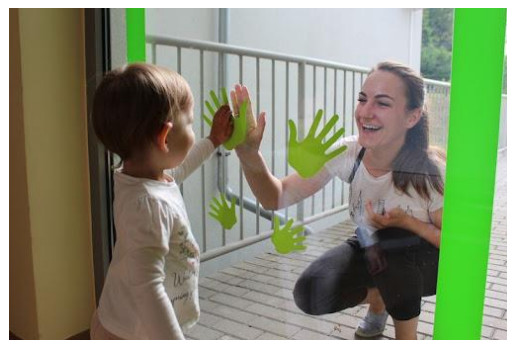
imiona nauczycielek grupy oraz zasady panujące w przedszkolu (zgłaszanie potrzeb, podnoszenie ręki do góry podczas zajęć, pilnowanie się swojej grupy podczas pobytu na podwórku, odkładanie zabawek na miejsca, zabawy w zgodzie itp.) Warto też porozmawiać o zajęciach dodatkowych jakie są organizowane w placówce (m. in.: piłka, zumba, taniec towarzyski, szachy, angielski) i wspólnie zastanowić się czy warto na któreś z nich się zapisać. Możecie również podzielić się z dzieckiem swoimi wspomnieniami z przedszkolnych lat, skupcie się jednak na tych miłych i zabawnych, te dramatyczne zostawcie póki co dla siebie. Taka rozmowa powinna nieco ośmielić malucha.

Zaangażowanie

Dobrym pomysłem może okazać się również zaangażowanie dziecka w proces przygotowywania się do powrotu do przedszkola. Poza oswojeniem się z myślą o końcu wakacji będzie to też doskonała okazja do budowania pozytywnych skojarzeń z tą sytuacją. Razem ze swoim maluchem możecie planować, jakie ubrania założyć, **pamiętajcie jednak, aby ubranie było wygodne**, a jego zdejmowanie i nakładanie nie sprawiało dziecku trudności i, co za tym idzie – stresujących sytuacji. Zostawcie zatem na inne okazje sznurowane buty, spodnie na szelkach, czy sweterki i spodnie z guzikami – dziecko w przedszkolu powinno w razie potrzeby ubrać i rozebrać się samodzielnie) Wspólnie możecie wybrać jakie zabawki weźmie ze sobą, co będzie robić po przedszkolu, a może nawet przygotujecie jakąś małą przekąskę na drogę. Działania te nie tylko pomogą w organizacji, ale również umożliwią dziecku poczucie kontroli nad sytuacją. Wspólne przygotowywanie się do wyjścia może być radosnym i budującym więzi momentem, który pozytywnie wpłynie na cały dzień, zarówno dla Waszego dziecka jak i dla Was.

Rutyna i rytuały

Warto wprowadzić pewną formę codziennej rutyny, która będzie stanowić punkt odniesienia dla malucha. Może to obejmować określone godziny snu, posiłków, zabawy, a także czasu na odpoczynek. Wytyczenie stałego planu dnia sprawi, że dziecko będzie wiedziało, czego się spodziewać, co może zminimalizować uczucie niepewności i stresu. Ustalcie także stały rytm

wychodzenia do przedszkola i stwórzcie swoje własne rytuały, np. piątka na pożegnanie, buziak w policzek, czy jakieś Wasze własne, wyjątkowe pożegnanie.

Nie okazuj lęku

Pamiętajcie o tym, że jeżeli Wy będziecie czuć lęk, udzieli się on też Waszemu dziecku. Dlatego warto abyście sami, jako rodzice, cieszyli się powrotem dziecka do przedszkola i postrzegali to jako czas rozwoju nowych umiejętności i fajnej przygody. Kiedy dziecko zobaczy Wasz spokój, łatwiej będzie mu samemu go poczuć. Niedopuszczalne są sformułowania typu: „Nie ma się czego bać”, „Nie będzie tak źle”, „Ja też nie chce iść do pracy, ale muszę”. Takie słowa napawają dzieci

strachem i niepewnością. Kiedy mówimy dziecku „Nie bój się!”, to właściwie wtedy uświadamiamy

Co się może przydać?

mu, że jest w ogóle czego się bać. Strach w naszym głosie, żal i współczucie nieświadomie sprawiają, że dziecko utwierdza się w przekonaniu, że dzieje mu się krzywda. Życie dziecku miłego dnia i dobrej zabawy. I pamiętajcie o uśmiechu!

- ✓ Na pewno **wygodne ubranie**, które dziecko potrafi samodzielnie zdjąć i nałożyć. Dzieci w przedszkolu powinny samodzielnie zdejmować i nakładać ubranie podczas korzystania z toalety, przebierać się w piżamkę (dzieci młodsze) lub na gimnastykę (dzieci starsze). Ponadto przedszkolaki same ubierają się i rozbierają w szatni w ubrania wierzchnie i obuwie na zmianę. Dlatego warto nie utrudniać im tego, dając ubrania sprawiające trudność w nakładaniu i zdejmowaniu. Zadbajcie też, aby pozbyć się z ciuszków metek, jeżeli waszemu dziecku sprawiają one dyskomfort. Pamiętajcie także, że **ubranie w przedszkolu może się pobrudzić**, np. podczas pobytu na placu zabaw, w czasie posiłków czy w trakcie zajęć placykowych. Jeżeli tak się stanie, nie miejcie do dziecka o to pretensji! Ubranka dzieci powinny być podpisane.
- ✓ **Ubrania na zmianę**, które należy zostawić w szatni. Często rodzice twierdzą, że ich dziecko nie potrzebuje zapasowych ciuszków, bo potrafi zgłaszać swoje potrzeby fizjologiczne. A co jeżeli jednak zapomni się, pochłonięte bez reszty świetną zabawą? A co jeśli zamoczy się podczas mycia rąk, podczas posiłku wyleje na siebie kompot, kakao lub zupę? Pamiętajcie, aby zapasowe ubrania były dopasowane do aktualnej pory roku, zostawione w worku w szatni szorty nie pomogą na zalane kompotem spodnie w czasie zimy.
- ✓ **Uśmiech** na twarzach rodziców
- ✓ **Poświęcenie większej ilości czasu tylko dla dziecka** po przedszkolu
- ✓ **Zaufanie** do nauczycielek i pozostałego personelu przedszkola

Kilka słów o pożegnaniu w szatni

Pożegnanie z dzieckiem w pierwszych dniach może być wyzwaniem zarówno dla nowicjuszy jak i dla dzieci, które znają już swoje przedszkole i panujące w nim zasady. Jest to zadanie trudne także i dla rodziców. Pożegnania bywają różne. Może im towarzyszyć płacz, krzyk, prośby typu „nie zostawiaj mnie tutaj”, „chcę do domu”, czy nawet próby ucieczki. Brzmi strasznie, ale, jak to mówią „nie taki diabeł straszny jak go malują”. Jak zatem przeżyć ten, dla wielu trudny, moment? Jak pomóc dziecku i sobie? Nie znamy wszakże magicznych zaklęć, ale mamy kilka wskazówek, które być może pomogą przetrwać chwilę rozstania w przedszkolnej szatni.

Zadbaj o krótkie pożegnanie, nie przeciągaj tej chwili, dając się namówić na kolejnego przytulasa i całusa, długie pożegnania wzmacniają lęk

Nie oszukuj, mówiąc, że zaraz wrócisz lub jedziesz na zakupy

Nie mów, że odbierzesz je wcześniej, jeżeli wiesz, że możesz nie dotrzymać słowa, lepsze są mile niespodzianki niż gorzkie rozczarowania

Powiedz dziecku, kiedy je odbierzesz i dotrzymaj słowa. Nie mów, o której godzinie lub za ile godzin, w przedszkolu rytm wyznaczają kolejne czynności, np. „przyjdę po obiedzie”, przyjadę jak zjesz podwieczorek i trochę i się pobawisz” – jeżeli powiesz, że będziesz po podwieczorku, dziecko rozumie to bardzo konkretnie i jego zdaniem po zjedzeniu ostatniego posiłku rodzic powinien stać już w drzwiach

Nigdy nie wymykaj się bez pożegnania, widząc, że dziecko zajęło się zabawą, za chwilę zostawi zabawkę i będzie Cię szukać

Ustal rutynowy sposób pożegnania, np. buziak, czy „piątka”

Nie wnoś dziecka na rękach

Uśmiechaj się i życz miłej zabawy

Zapewnij dziecko, że je kochasz

Nie pokazuj swojej bezradności, niepokoju, czy łez

Bądź cierpliwa/y i okaż dziecku wsparcie

Co powinien umieć przedszkolak?

Rozwój małego dziecka można porównać do morza, gdzie okresy spokoju przeplatają się ze sztormami i burzami. Warto pamiętać, że taka sytuacja jest czymś naturalnym, charakteryzującym prawidłowy rozwój, a „widelki” wieku przypisane występowaniu określonych zachowań, mają charakter umowny.

Opisując charakterystyczne dla jakiegoś wieku zachowania trzeba mieć na uwadze to, że wszystkie dzieci nie będą się w danym wieku dokładnie tak zachowywać. Każde dziecko jest indywidualnością i rozwija się we własnym tempie, niczym kwiaty: jedne rozkwitają w kwietniu, inne w czerwcu, a jeszcze inne dopiero we wrześniu. Ważne jest więc, aby dopasować oczekiwania oraz poziom wsparcia do indywidualnych potrzeb. Całkowicie normalne dla jest rozwoju, że Wasze dziecko mogło osiągnąć dany etap wcześniej lub później. Dużo zależy też od wrodzonego temperamentu: jedne dzieci mają łagodne, spokojne usposobienie, inne są z natury tak żywiołowe, że trudno je opanować w każdym wieku. Najważniejsze to rozpoznać rytm rozwoju, przemienność okresów ekspansji i zamknięcia, harmonii i dysharmonii – w uproszczeniu: po ciszy często następuje burza i na odwrót.

Oczywiście umiejętności przedszkolaków zależą także od ich wieku. Wiadomo, że sześciolatek będzie potrafił znacznie więcej od trzylatka. Przyjrzyjmy się zatem dokładniej, co powinny umieć dzieci w poszczególnych latach swojego dzieciństwa. Pamiętajmy, że poniższe umiejętności to pewnego rodzaju "widelki", a nie sztywne ramy.

3-LATEK

Wiek trzech lat to moment spokoju i równowagi. Po burzliwym okresie, kiedy potrzeba autonomii dziecka dominowała w jego zachowaniu, nadchodzi czas, kiedy maluch nastawiony jest na „tak”. To oznacza, że chętniej dzieli się przedmiotami, jak również własnymi spostrzeżeniami i opiniami. Jego stosunek do życia odzwierciedla się w otwartości i chęci współpracy, a także większym poczuciu bezpieczeństwa. Trzylatek nie przywiązuje już tak wielkiej wagi do codziennych rytuałów, jak robi to dwuipółlatek. Zauważa się, że dziecko w wieku trzech lat chętniej odda zabawkę bądź ustąpi, aby pozostać z kimś w dobrych stosunkach. W poprzednim okresie rozwojowym było do tego niezdolne.

Można również stwierdzić, że trzylatek zdecydowanym krokiem idzie do przodu na spotkanie przygody.

Trzylatek rozwija się dynamicznie, nabywając nowe umiejętności motoryczne, językowe i społeczne. Rozumie proste polecenia. Jego mowa staje się bogatsza, zadaje pytania, buduje proste zdania. Chętnie bawi się klockami, plasteliną, rysuje, koloruje. Dziecko w tym wieku aktywnie uczestniczy w zabawach ruchowych, uczy się jeździć na trzykołowym rowerku, wspina się na proste konstrukcje, uczy się rzucać, kopać piłkę i zaczyna pomagać w prostych czynnościach. Chętnie bawi się na placu zabaw. Ważne jest, aby stymulować rozwój dziecka poprzez czytanie książek, rozmowy, zabawy edukacyjne i wspieranie jego samodzielności.

- sprawnie chodzi i biega po równej powierzchni

Rozwój fizyczny (motoryka mała i duża):

- potrafi przejść od siadu do stania i z powrotem całkowicie bez użycia rąk
- pewnie trzyma przedmioty w czasie chodzenia (ręce nie są potrzebne do stabilizacji ciała)
- stoi 2-3 sekundy na jednej nodze
- rzuca, kopie i próbuje łąpać piłkę (chwyt polega na przyciśnięciu jej do piersi, gdy piłka upadnie na wyciągnięte ręce)
- wspina się na niskie przyrządy do zabawy, np. małą drabinkę
- przeskakuje obunóż sznur rozciągnięty na ziemi
- wchodzi i schodzi po schodach krokiem dostawnym trzymając się poręczy
- buduje wieżę z ośmiu elementów
- nawleka korale na gumową linkę
- rysuje koła, linie proste, krzyżyki, koloruje, rysuje postać człowieka w formie głowonogów (z głowy "wyrastają" nogi)

Rozwój mowy

- lepi z plasteliny obwarzanek lub rogalik, jeśli pokaże mu się, jak to zrobić
- postępuje się zdaniami złożonymi z kilku słów
- wypowiada poprawnie wszystkie głoski oraz większość spółgłosek
- głoski *s, z, c, dz*, wypowiada jeszcze jako *ś, ź, ć, dź*
- głoska *r* zastępowana jest przez *l*
- często wypowiada się niegramatycznie, upraszcza wyrazy, przestawia kolejność głosek
- szybko przyswaja słownictwo dotyczące przedmiotów z najbliższego środowiska, codziennych czynności, ze świata roślin, zwierząt, pojazdów (także te niecenzuralne!)
- nazywa osoby, przedmioty, zwierzęta, pojazdy na obrazkach
- opowiadając, co widzi na obrazkach czasami postępuje się czasownikami

Rozwój poznawczy

- rozpoznaje i nazywa proste kształty: koto, trójkąt, kwadrat, gwiazda, serce
- wskazuje i nazywa poszczególne części ciała
- wyodrębnia przedmioty, kieruje się kryterium emocjonalnym (lubię-nie lubię, moje-nie moje)
- próbuje łączyć po dwa przedmioty tego samego rodzaju (takie same)
- wyłącza ze zbioru przedmiotów ten niepasujący
- podczas liczenia pomija liczone elementy lub liczy je podwójnie
- orientuje się, że po dodaniu przedmiotów będzie ich dużo, a po zabraniu mało
- tworzy kompozycje z figur geometrycznych
- segreguje przedmioty według jednej cechy, np. koloru lub kształtu
- rozumie wyrażenia: *przód-tył, do góry-na dół, w bok*
- różnicuje odległość: *daleko-blisko, wysoko-nisko*
- rozumie znaczenie przyimków odnoszących się do położenia przedmiotów w przestrzeni i stosuje je w praktycznym działaniu: *w, do, na, pod*
- zapamiętuje szczegóły z bajek
- wie jak się nazywa i ile ma lat
- podaje imię swojego przyjaciela
- rozpoznaje głosy i dźwięki wydawane przez różne zwierzęta, instrumenty i niektóre pojazdy
- rozpoznaje odgłosy dochodzące z otoczenia (np. kroki na schodach, szum pralki, telefon)
- potrafi pokazać skąd dochodzi głos
- potrafi zapamiętać krótkie wierszyki i piosenki
- potrafi prowadzić krótką rozmowę

Rozwój społeczny i emocjonalny

- w zakresie samoobsługi: sygnalizuje potrzeby fizjologiczne; potrafi samo lub z niewielką pomocą skorzystać z toalety; potrafi się rozebrać i założyć niektóre części garderoby (majtki, luźne spodnie, kaptcie), posługuje się łyżką, widelcem oraz kubkiem; potrafi pić płyn przez słomkę; potrafi odkręcić i zakręcić kran; wyciera ręce;
- unika drobnych niebezpieczeństw, np. wie, że może się poparzyć
- samo organizuje sobie zabawę (ale nie potrafi długo bawić się samo); bawi się w zabawy tematyczne: dom, lekarza, sklep
- stopniowo przyswaja reguły pozwalające funkcjonować w grupie
- zaczyna rozumieć zasady społeczne oraz przyswajając słownictwo nazywające emocje
- zaczyna przeżywać mało znane do tej pory emocje, np. wstydu, poczucia winy, zakłopotania i zazdrości
- zaczyna wykonywać pojedyncze polecenia, np. *podaj misia*
- podejmuje zabawy z rówieśnikami, zaczyna dzielić się zabawkami
- chętnie poznaje nowe osoby i miejsca

Lęki trzylatka

Dzieci w wieku trzech lat przejawiają lęki wizualne, typowe dla tego etapu rozwoju. Najczęściej wywołują w nich strach starzy, pomarszczeni ludzie, przerażające maski czy czarownice. Rozwijająca się wyobraźnia sprawia, że trzylatki mogą bać się duchów, potworów, czy postaci z bajek i gier. Ponadto maluchy w trzecim roku życia boją się często ciemności, co jest naturalnym, rozwojowym strachem, który nasila się w wieku właśnie około 3 lat. Innym lękiem dzieci w tym wieku jest obawa przed wieczornymi wyjściami rodziców, maluchy odczuwają niepokój związany z rozstaniem z mamą i/lub tatą. Trzyletnie maluchy boją się także włamywaczy i w ogóle nieznanym osobom, w tym również lekarzy i dentystów. Lęk budzą w nich jeszcze zwierzęta (zazwyczaj psy, owady, węże, pająki, ryby głębinowe, nietoperze).

4-LATEK

Cztery lata to czas kiedy “wahadło rozwojowe”, po okresie względnego spokoju jaki cechował trzylatka, wychyla się mocno w stronę braku równowagi. Czterolatek wydaje się wręcz nie do opanowania w każdym rodzaju aktywności. Dlatego w tym okresie rodzice powinni uzbroić się w ogromną cierpliwość. Czterolatki są bardzo ruchliwe. Biją, kopią, pluja, uciekają, a nawet rzucają kamieniami i nic sobie z tego nie robią. Cztery lata to okres średniego dzieciństwa, gdzie dziecko z jednej strony nie jest już maluszkiem, z drugiej zaś, dopiero zaczyna etap „poważnego”

przedszkolaka. Czterolatek potrafi wykonywać szereg ruchów i czynności, które świadczą o jego rozwoju motorycznym i manualnym. Dziecko w tym wieku sprawnie biega, skacze, wspina się, chodzi po schodach naprzemiennie stawiając stopy, a także potrafi kopać, rzucać i łapać piłkę. 4-latek chętnie sprawnie rysuje, maluje, koloruje, układa proste puzzle, buduje wieże z klocków i nawleka koraliki. Ponadto, dziecko cechuje się bogatszym słownictwem, potrafi swobodnie inicjować dialog, zadaje pytania, opowiada proste historyjki, rozpoznaje i nazywa przedmioty, osoby, zwierzęta oraz wykonuje proste zadania logiczne.

Rozwój fizyczny (motoryka mała i duża)

- kopie i rzuca piłkę
- łapie piłkę przedramionami, przyciskając ją do siebie
- umie trafić piłką do kosza z odległości 1,5 m
- przeskakuje z rozbiegu przeszkodę o wysokości 20-25 centymetrów
- stoi na jednej nodze z otwartymi oczami przez około 15 sekund
- skacze w różnych kierunkach (do przodu, do tyłu, w bok)
- przeskakuje z jednej nogi na drugą
- wchodzi i schodzi po schodach krokiem naprzemiennym nie trzymając się poręczy
- rysuje w ograniczonym polu (potrafi się zmieścić między dwoma liniami, np. zaznaczając drogę w środku ścieżki)
- zamalowuje powierzchnię kartki lub wyznaczony fragment (bez precyzyjnego trzymania się w konturze)
- rysuje prosty schemat człowieka (co najmniej cztery elementy ciała, pojawia się tułów)
- potrafi przeciąć kartkę nożyczkami
- lepi z plasteliny proste elementy (kulka, watek, miseczka)

Rozwój mowy

- nazywa coraz większą ilość przedmiotów, zjawisk, zdarzeń
- buduje zdania rozwinięte i złożone
- poprawnie wymawia głoski *s*, *z*, *c*, *dz*; zazwyczaj wymawia *sz i ż*, nieco później *cz i dż*; często nie wymawia jeszcze głoski *r*
- zaczyna używać określeń dotyczących prostych związków przyczynowo-skutkowych, np. *aby*, *bo*, *dlatego*
- zaczyna używać określeń dotyczących najprostszyc relacji czasowych, np. *jutro*, *po obiedzie*
- zadaje bardzo dużo pytań, np. *dlaczego?*, *po co?*
- często używa wyrazów nazywających cechy (przymiotniki, przysłówki) oraz postuguje się wyrażeniami przyimkowymi do określania relacji przestrzennych, np. *na*, *pod*, *do*, *przed*
- opowiada co widzi na obrazku poprzez wyliczanie elementów
- opowiada co dzieje się na obrazku za pomocą pojedynczego czasownika lub prostego zdania
- mogą postugiwać inwektywami, zdając sobie sprawę z ich niestosowności

Rozwój poznawczy

- układa układankę z co najmniej 4 elementów
 - odnajduje nazwy przedmiot na obrazku z wieloma szczegółami
 - nazywa podstawowe kolory
 - różnicuje około 6-8 figur geometrycznych (wyszukuje taką samą)
 - rysuje kwadrat oraz krzyżyk z dwóch skośnych linii
-
- wskazuje i nazywa poszczególne części ciała
 - rozumie wyrażenia: *przód-tył*, *do góry-na dół*, *w bok*
 - różnicuje odległość: *daleko-blisko*, *wysoko-nisko*
 - rozumie znaczenie przyimków odnoszących się do położenia przedmiotów w przestrzeni i stosuje je w praktycznym działaniu: *w*, *do*, *na*, *pod*
 - rozpoznaje głosy i dźwięki wydawane przez różne zwierzęta, instrumenty i niektóre pojazdy
- rozpoznaje odgłosy dochodzące z otoczenia (np. kroki na schodach, szum pralki, telefon)
 - potrafi pokazać, skąd dochodzi głos
 - powtarza ze słuchu ciąg 3-4 liczb i krótkie zdanie
 - dopowiada rymowane wyrazy w trakcie uczenia się znanego wiersza
 - łączy dwa przedmioty na zasadzie *takie same*
 - grupuje pary obiektów powiązanych ze sobą, np. talerz i łyżka
 - z pomocą grupuje przedmioty wg. kryterium użytkowego, np. *to jest w kuchni*, *to są zwierzęta*, *to jest do jedzenia*, *to jest do kąpania*

- po zademonstrowaniu rozdziela przedmioty według wielkości, koloru, materiału (klocki żółte i czerwone, duże i małe, drewniane i plastikowe)
- wie, że dotykając jeden liczman trzeba wypowiedzieć jedno słowo
- wymienia nieco więcej liczebników, ale nie rozumie w pełni ich liczebnikowego znaczenia
- stara się wymieniać liczebniki po kolei w możliwie szerokim zakresie
- gdy liczy większą ilość przedmiotów, początkowo wypowiada znane sobie liczebniki a potem wymienia ponownie te same lub inne w niepoprawnej kolejności
- nie rozumie zazwyczaj, że ostatni wypowiedzany liczebnik oznacza liczbę policzonych przedmiotów, zapytane *ile jest?* zaczyna liczyć od nowa

Rozwój społeczno-emocjonalny

- w zakresie samoobstugi: samodzielnie korzysta z toalety; myje i wyciera ręce; samodzielnie myje twarz; postępuje się łyżką i widelcem, czesze włosy, myje zęby, buzię, rozbiera się bez pomocy, zakłada luźniejsze części garderoby, np. spodnie
- wzrasta zdolność do samokontroli, np. zwykle potrafi sobie wytłumaczyć bez płaczu i wpadania w złość decyzje, które podejmuje wobec niego dorośli
- zaczyna pojawiać się zdolność do reakcji odroczonej i umiejętności kontrolowania swoich ekspresji (zaczyna kontrolować wybuchy złości i żalu, potrafi poczekać na swoją kolej)
- pojawia się zdolność rozumienia i respektowania zasad obowiązujących w grupie
- prosi o pozwolenie, np. gdy chce skorzystać z zabawki innego dziecka
- kształtuje się umiejętność współdziałania w grupie, np. wspólnie buduje z klocków
- zaczyna uczestniczyć w zabawach tematycznych i grach z regułami, np. w chowanego
- głębiej przeżywa takie emocje jak wstyd, zakłopotanie, duma, zazdrość
- dysponuje coraz większym zasobem słów do nazywania emocji swoich i innych
- występuje przed innymi, chce się popisać, lubi być chwalony

Lęki czterolatka

Maluchy w wieku czterech lat przeżywają te same lęki co trzylatki. Dzieci czteroletnie boją się zatem ciemności, potworów, nieznajomych ludzi, zwierząt, wizyt u lekarza oraz rozstania z rodzicami. Do tych znanych już im lęków dochodzi jeszcze strach przed porwaniem, czy lęk przed upadkiem i byciem zranionym. Pojawia się też lęk przed śmiercią, swoją i rodziców. Ponadto czterolatki odczuwają lęk przed dziwnymi dźwiękami i głośnymi odgłosami, zwłaszcza przeraża ich burza, straszne są odgłosy maszyn, sprzętów, fajerwerków. Czterolatki przejawiają reakcje lękowe również na medialne doniesienia o wypadkach, wojnach, klęskach żywiołowych.

5-LATEK

Pięciolatek to bardzo samodzielny, mały człowiek, który jest w nieustannym ruchu, ciągle wymyśla nowe zabawy i coraz lepiej radzi sobie z precyzyjnymi pracami plastycznymi. Tym, co potrafi 5-latek jest także nieustanne zasypywanie rodziców pytaniami, przy czym maluch zaczyna dopytywać także o sens różnych zjawisk, a w swoich rozbudowanych wypowiedziach sprawnie osadza wydarzenia w czasie teraźniejszym, przeszłym, oraz w przyszłości. Pięciolatek rozwija się wszechstronnie

– odznacza się wysoką aktywnością fizyczną, rosnącą ciekawością świata i zdolnościami poznawczymi, jak nauka liter czy liczenia. 5-latek jest już gotowy bawić się w gry z regułami. Rozumie sens ich przestrzegania i kolejność działań oraz osób w zabawie. Zabawy oparte na naśladowaniu stają się dłuższe i bogatsze w nowe sytuacje i słownictwo jakim dziecko operuje. W zabawie widoczna jest silnie uwarunkowana różnica płciowa między chłopcami i dziewczynkami. Rozwijają się także w sferze społeczno-emocjonalnej, ucząc się współpracy, ale może przejawiać też impulsywną agresję. Z 5-latkami można grać w *Piotrusia*, *warcaby*, *domino* i proste gry planszowe typu *Chińczyk*, *Grzybobranie*, *Ubongo*, gdyż zaczyna rozumieć zasady gier i sens ich przestrzegania. Chociaż często jeszcze dzieci w tym wieku kiepsko radzą sobie z porażką. Wzrost i waga ciała nie zmieniają się już tak intensywne jak w poprzednim okresie, zmieniają się jednak proporcje ciała. W piątym roku życia obserwuje się wzrost sprawności motorycznej, która jest podstawą wszechstronnego rozwoju. Obecny „głód ruchu”, powoduje dużą ruchliwość, która objawia się także częstymi zmianami aktywności.

Rozwój fizyczny (motoryka i mała duża)

- nabywa nowe złożone umiejętności ruchowe, gdy ma możliwość ich ćwiczenia (np. taniec, pływanie, jazda na rowerze, nartach)
- wbiega po schodach bez trzymania się poręczy
- skacze na jednej nodze prosto przed siebie na dystansie 5 metrów
- utrzymuje równowagę stojąc na jednej nodze z zamkniętymi oczami
- trafia piłką w tarczę kwadratową (o wymiarach 25 cm x 25 cm) z odległości 1 metra, zawieszoną na wysokości klatki piersiowej dziecka
- trafia małą piłką do kosza z odległości 2-2,5 metra
- ma w pełni opanowane czynności samoobsługowe (łącznie z zapinaniem i odpinaniem guzików)
- potrafi tworzyć rysunki tematyczne (rysując i pisząc dziecko wykonuje ruchy dłonią, uruchamia nadgarstek)

- ruchy dłoni są precyzyjne (drze papier na kawałki i przykleja w określonym miejscu)
- ma prawidłowo ukształtowany chwyt pisarski
- potrafi wycinać nożyczkami różne kształty (np. koło, kwadrat)
- potrafi kolorować w konturze bez wychodzenia za linie
- lepi z plasteliny proste kształty tematyczne (np. bałwana)

Rozwój mowy

- zwykle wymawia już wszystkie głoski
- jeżeli nie wymawia jeszcze głoski *r* wymaga pracy nad jej wywołaniem
- buduje krótkie wypowiedzi powiązane treściowo – opowiada , co zdarzyło się wcześniej, co będzie potem
- bawi się językiem: zauważa wieloznaczność wyrazów, rozumie znaczenie niektórych związków frazeologicznych
- dostrzega podobieństwo brzmieniowe wyrazów lub ich części
- zadaje dużo pytań, np. *gdzie?, kiedy?, jak?, skąd?*
- tworzy rymy
- opowiada obrazki o bardziej złożonej treści: wymienia czynności osób, proste relacje przestrzenne (np. pod krzestem schował się kotek), mówi, co się wydarzyło, próbuje nadać tytuł obrazkom

Rozwój poznawczy

- poznaje określenia dotyczące stronności swojego ciała, ale jeszcze się myli: z pomocą pokazuje prawą/ lewą rękę, nogę, ucho, oko, itp.
- rozumie określenia dotyczące położenia przedmiotów w przestrzeni w odniesieniu do własnej osoby, np. *na prawo, na lewo, naprzeciw, za, pod, obok, pomiędzy*
- zaczyna się orientować w schemacie ciała osoby stojącej naprzeciwko i uczy się wyprowadzać kierunki w odniesieniu do niej w analogiczny sposób, jak robi to wobec siebie
- rozpoznaje różnorodne odgłosy i dźwięki dochodzące z najbliższego otoczenia i potrafi określić ich źródło
- określa natężenie dźwięków i tonację: głośne, ciche, wysokie, niskie
- rozpoznaje dźwięki znanych instrumentów, np. bębenek, tamburyno, trójkąt
- odtwarza krótki 4-5 elementowy układ dźwięków, np. 2 stuknięcia, przerwa, 2 stuknięcia, przerwa
- dobiera rym do podanego wyrazu

- powtarza ze słuchu ciąg 4-5 liczb oraz kilkuwyrazowe zdanie
- dzieli wyrazy na sylaby i składa wyrazy z podanych sylab
- wysłuchuje głoski na początku i na końcu wyrazu
- dobiera obrazki, których nazwy zaczynają się lub kończą tą samą głoską
- próbuje wymienić głoski w prostych 3-4 głoskowych wyrazach, np. d-o-m
- wskazuje brakujący element na obrazku
- uzupełnia brakujący element w szeregu, dostrzegając powtarzający się rytm, np. koło, koło, gwiazda, koło, koło ...
- odnajduje różnice na dwóch podobnych obrazkach
- rysuje trójkąt i inne formy złożone z figur geometrycznych (np. krzyż i koło wpisane w kwadrat) wg. wzoru
- zapamiętuje wzorowo układ 4-5 elementów i potrafi określić, którego brakuje
- składa prostokąt z dwóch trójkątów, mając na wzór prostokąt
- potrafi różnicować i nazwać kilkanaście kolorów
- klasyfikując obiekty, łączy je w łańcuszki, tzn. np. według tego gdzie się znajdują, do kogo należą, jaką pełni funkcję
- tworząc krótkie 3-elementowe szeregi obrazków, dba by były sensownie powiązane (np. pan, wędka, ryba – pan ma wędkę, na wędkę łowi ryby)
- tworzy kolekcje przedmiotów z kartą centralną, np. lalka – sukienka, buciki, kapelusik – lalka będzie je nosiła
- czasami tworzy kolekcje bez karty centralnej, np. grupuje przedmioty potrzebne do ubrania, w kuchni, do jedzenia
- tworzy zbiory przedmiotów z uwzględnieniem jednej lub dwóch cech (np. kształtu, przeznaczenia, wielkości)

- rozróżnia liczenie błędne od prawidłowego
- wymienia wiele kolejnych liczebników
- podczas liczenia przedmiotów stosuje regułę "jeden do jednego" (jeden wskazywany przedmiot – jeden liczebnik)
- zaczyna dostrzegać podwójne znaczenie ostatniego wypowiedzianego liczebnika (oznacza ilość przeliczanych przedmiotów)
- ustala wynik dodawania lub odejmowania, licząc obiekty, którymi manipulowano

Rozwój społeczno-emocjonalny

- w zakresie samoobstugi: myje twarz i zęby bez pomocy, ubiera się samodzielnie, zapina guziki, wiąże szalik
 - bierze udział w grach opartych na współzawodnictwie
 - wzrasta znaczenie autorytetu osób innych niż rodzice
 - coraz większego znaczenia nabiera dla niego grupa i opinie rówieśników na temat zachowania czy wyglądu
 - używa adekwatnie zwrotów grzecznościowych typu *proszę, dziękuję, przepraszam*
 - ma ulubionego kolegę/koleżankę
- pojawia się pełna zdolność do zabaw tematycznych, zabawa jest rozbudowana i zorganizowana w ciąg zdarzeń
 - potrafi wykonać złożone polecenia (trzyetapowe), np. *połóż najpierw ołówek na stole, potem otwórz drzwi, a potem przenieś mi książkę, która leży na komodzie*
 - słucha, gdy mówi ktoś inny
 - w tym okresie zauważalne są też predyspozycje płciowe do pewnych zachowań: chłopcy mają więcej energii, są czasem agresywni i nadpobudliwi, dziewczynki natomiast są spokojniejsze i mniej konfliktowe

Lęki pięciolatka

Lęki pięciolatek stają się bardziej konkretne i mniej związane z fantastycznymi postaciami, a bardziej z realnymi zagrożeniami. Mimo to, pięciolatkom nadal towarzyszy lęk przed ciemnością, przed tym co nieznanie w nocy, co może kryć się w mroku. Dzieci w tym wieku mogą dalej bać się potworów, czarownic i duchów, ale nie jest to lęk tak intensywny jak w latach wcześniejszych. Ciągle jeszcze znany jest im strach przed nieznanym, przed nowymi osobami, przedmiotami czy miejscami. W dalszym ciągu pięciolatki odczuwają lęk separacyjny, czyli strach przed oddzieleniem od ich opiekunów, utratą kontaktu z nimi oraz opuszczeniem przez rodziców. Dzieci w tym wieku boją się wizyt u lekarzy, tego, co może ich zastać w gabinecie lekarskim, napawają ich niepokojem bolesne

procedury medyczne. Pięciolatki odczuwają strach przed zranieniem, upadkiem i krwią. Przejawiają lęk przed gwałtownymi zjawiskami atmosferycznymi takimi jak burza, ulewa czy wichura. U pięciolatek pojawia się lęk społeczny – wstydlivość i trudności w kontaktach z rówieśnikami, które mogą nasilać się w tym wieku.

6-LATEK

Sześciolatek to dziecko przeżywające duży skok rozwojowy, cechujące je żywotowość, skrajne emocje, ale też wzrastająca chęć uczenia się nowych rzeczy. W tym wieku rozwija się empatia, zdolność koncentracji. Rozwój 6-latek jest etapem intensywnego uczenia się i przygotowania do szkoły, obejmującym sferę fizyczną, poznawczą, emocjonalną i społeczną, a także umiejętność nawiązywania głębszych relacji z rówieśnikami. Dziecko rozwija złożone umiejętności ruchowe, logiczne myślenie, coraz bogatszą mowę oraz zdolność rozumienia i regulowania emocji. Następuje rozwój umiejętności społecznych, takich jak współpraca w grupie i przestrzeganie zasad, a także pojawia się większa niezależność i chęć podejmowania obowiązków. Dziecko, które ma 6 lat jest na ogół pogodne, towarzyskie i chętne do nieustannej zabawy, szczególnie w gronie rówieśników. Przeciętny sześciolatek jest dzieckiem aktywnym, bystrym, wygadany i ciekawym świata. Ma dużą potrzebę rywalizacji i współzawodnictwa, oczywiście nie lubi przegrywać, dlatego często chce aby inni dostosowali się do reguł wymyślonych przez niego. Mimo, że 6-latek jest wciąż egocentryczny, nastawiony na siebie, a nie innych, to ma już zazwyczaj grupę zaprzyjaźnionych dzieci najczęściej z przedszkola, lub nawet jednego prawdziwego przyjaciela, z którym chętnie spotyka się, chcą u siebie wzajemnie nocować, odwiedzają się często. Rozwój 6-latek

Rozwój fizyczny (motoryka i mała duża)

wciąż w dużej mierze odbywa się poprzez aktywność i ruch, którego nie powinno się dziecku ograniczać. Dziecko wchodzi w szósty rok życia z pokaźnym zasobem umiejętności i sprawności. Teraz czas na ich zintegrowanie, rozwinięcie i doszlifowanie.

- wbiega i zbiega po schodach bez trzymania się poręczy
- stoi na jednej nodze z zamkniętymi oczami
- zeskakuje z wysokości 30 cm na palce nóg
- podejmuje próby skakania na skakance

- wykonuje proste figury akrobatyczne (np. przewroty)
- idzie stopa za stopą wzdłuż linii bez utraty równowagi
- przeskakuje przeszkodę o wysokości 20 cm, odbijając się z miejsca obunóż
- sprawnie chwytą i odrzuca piłkę
- umie korzystać z wszelkich atrakcji, jakie oferują place zabaw np. chodzenie po równoważni, samodzielne huśtanie się, zjeżdżanie na zjeżdżali czy zabawy tematyczne z innymi dziećmi

Warto wspomnieć także o różnicach w rozwoju 6-latków, jakie uwidaczniają się ze względu na płeć: dziewczynki statystycznie lepiej wypadają w czynnościach wymagających precyzji (np. w pisaniu, wycinaniu), podczas gdy chłopcy lepiej radzą sobie z zadaniami wymagającymi siły (np. rzucanie piłką, wspinanie się).

- potrafi jeździć na rowerze dwukołowym, hulajnodze
- ma w pełni opanowane czynności samoobsługowe (łącznie z zapinaniem i odpinaniem guzików, ponadto sznukuje buty na kokardkę)
- tworzy rysunki tematyczne coraz bogatsze w szczegóły (rysując i pisząc dziecko wykonuje ruchy dłonią, uruchamia nadgarstek)
- ruchy dłoni są precyzyjne (drze papier na kawałki i przykleja w określonym miejscu)
- skleja klejem lub taśmą dwa elementy
- ma prawidłowo ukształtowany chwyt pisarski
- odtwarza proste szlaczki, litery i cyfry
- potrafi napisać swoje imię
- zna obraz graficzny wybranych liter
- sprawnie wycina nożyczkami różne kształty z papieru
- koloruje w konturze bez wychodzenia za linie
- przerysowuje także podstawowe figury geometryczne
- obrysowuje kształty
- lepi z plasteliny figurki, które są coraz bardziej realistyczne i bogate w szczegóły

Rozwój mowy

- wymowa zwykle jest poprawna
- mowa jest poprawna gramatycznie
- ma bogaty zasób słów, zna ponad 4 tysiące słów
- poszerza zasób słownikowy o określenia odnoszące się do zagadnień przyrodniczych, społecznych, zdrowotnych, itp.
- posługuje się formułami językowymi dostosowanymi do sytuacji (wita się, prosi o coś, zwraca się w sposób właściwy do osób dorosłych)
- lubi zaskakiwać wciąż nowymi, skomplikowanymi brzmiącymi sformułowaniami
- ma coraz większe umiejętności komunikacyjne, potrafi opowiadać
- formułuje dłuższe wypowiedzi związane z przeżyciami, zdarzeniami, zjawiskami, na temat treści filmu, planowaniem pracy
- opowiada, co widzi na obrazku przy pomocy zdań złożonych z użyciem coraz bogatszego zasobu słownictwa, nadaje tytuły obrazkom i układa podpisy

Rozwój poznawczy

- wskazuje brakujący element na obrazku
- uzupełnia brakujący element w szeregu, np. xx++xx++x...++
- pokazuje różnice na dwóch podobnych obrazkach
- rysuje trójkąt, romb i inne formy złożone z figur geometrycznych (np. krzyż i koło wpisane w kwadrat) wg. wzoru

- zapamiętuje wzrokowo układ 4-5 elementów i potrafi określić, którego brakuje
 - składa prostokąt z dwóch trójkątów, mając na wzór prostokąt
 - z pamięci nawleka na sznur 7 koralików o dwóch różnych kolorach lub kształtach wg. wcześniej pokazanego wzoru
 - różnicuje i nazywa kilkanaście kolorów
 - coraz dłużej utrzymuje koncentrację na jednym zadaniu
 - potrafi skupić uwagę na jednej czynności przez około kwadrans
 - rozumie pojęcie czasu
 - poznaje zasady działania zegara
 - Interesuje się światem, historiami, mapami
 - jest zdolny do myślenia logicznego oraz abstrakcyjnego, co umożliwi m.in. naukę czytania oraz matematyki
 - prawidłowo wskazuje stronę prawą i lewą własnego ciała
 - orientuje się w schemacie ciała osoby stojącej naprzeciwko
 - porusza się w wyznaczonym kierunku na polecenie słowne (*do przód, do tyłu, w bok, w prawo, w lewo*)
 - określa wzajemne położenie przedmiotów względem siebie, posługuje się określeniami: *na, pod, nad, między, na prawo, na lewo*
 - orientuje się w kierunkach na płaszczyźnie i wyznacza na kartce: *górę, dół, prawy, lewy bok, prawy i lewy róg kartki, dolny i górny róg kartki*
 - rozpoznaje dźwięki celowo wytwarzane przez różne przedmioty na skutek ich uderzania, pocierania, gniecienia, itp.
 - porównuje dźwięki między sobą, określa ich cechy jakościowe, np. *wysokie/niskie, szybkie/wolne*
 - odtwarza proste, kilkuelementowe układy dźwiękowe – wyklaskiwane lub wystukiwane
-
- dokonuje analizy i syntezy głoskowej wyrazów
 - nazywa głoski w nagłosie, wygłosie i śródgłosie wyrazów
 - przelicza liczbę głosek w wyrazie
 - wyodrębnia wyrazy w zdaniu, przelicza liczbę wyrazów w zdaniu
 - wyodrębnia rymujące się wyrazy, samodzielnie tworzy rymy
 - powtarza ze słuchu ciąg pięciu liczb oraz dłuższe zdanie lub krótką rymowaną
-
- klasyfikuje przedmioty na poziomie kolekcji
 - dzieli przedmioty na obszerne zbiory, np. zwierzęta, ludzie, rośliny, budowle
 - stosuje już większość reguł poprawnego liczenia: przestrzega reguły "jeden do jednego", wymienia liczebniki we właściwej kolejności, utrwała podwójne znaczenie ostatniego wypowiedzianego liczebnika

- dostrzega regułę niezależności porządkowej: wie, że można zacząć liczenie od początku lub od końca, a wynik liczenia się nie zmieni
- zaczyna spostrzegać, że przestawianie przedmiotów lub sposób liczenia nie ma wpływu na wynik
- porównuje liczebność zbiorów poprzez łączenie w pary lub przeliczanie
- potrafi ustalić wynik dodawania i odejmowania licząc na palcach lub innych zbiorach zastępczych
- zna cyfry od 0 do 10 oraz stosuje znaki matematyczne: $<$, $=$, $>$, $+$, $-$
- rozumie pojęcie czasu
- wymienia dni tygodnia i miesiące i pory roku

Rozwój społeczno-emocjonalny

- w zakresie samoobsługi: myje twarz i zęby bez pomocy, ubiera się
- samodzielnie, zapina guziki, wiąże supełki, potrafi zawiązać kokardkę
- bierze udział w grach opartych na współzawodnictwie
- wzrasta znaczenie autorytetu osób innych niż rodzice
- używa adekwatnie zwrotów grzecznościowych typu *proszę*, *dziękuję*, *przepraszam*
- podaje swoje imię, nazwisko, adres, zna imiona rodziców oraz wie, gdzie pracują
- ma ulubionego kolegę/koleżankę
- wykazuje duże zainteresowanie kontaktami z rówieśnikami, coraz bardziej zaczyna koncentrować się na relacjach rówieśniczych
- pojawia się pełna zdolność do zabaw tematycznych, zabawa jest rozbudowana i zorganizowana w ciąg zdarzeń
- potrafi wykonać złożone polecenia (trzyetapowe), np. *potóż najpierw ołówek na krzesło, potem otwórz drzwi, a potem przenieś mi książkę, która leży na stole*
- potrafi słuchać, gdy mówi ktoś inny

Lęki sześciolatka

W wieku 6 lat dzieci wchodzą w okres tzw. realistycznych lęków, ale nadal obecne są też niektóre lęki wyobrażeniowe (z wcześniejszego okresu). To czas intensywnego rozwoju wyobraźni, a także większej świadomości otaczającego świata i jego zagrożeń. Dzieci w tym wieku ciągle jeszcze czują obawę przed tym, czego nie widać: „potwory w szafie”, „coś pod łóżkiem”. Warto pamiętać, że tego typu lęki często mogą być nasilany przez nadmiar bodźców (np. bajki, gry na telefonie, filmiki typu shorts) lub zmęczenie. Lęk separacyjny, którego szczyt przypada na 2–4 rok życia objawia się u sześciolatków w nieco innej formie: dzieci czują obawę przed pójściem do szkoły oraz martwią się, że coś stanie się mamie, tacie, rodzeństwu, gdy ich nie ma. Dzieci w tym wieku odczuwają także lęk przed realnymi zagrożeniami typu: śmierć, choroba, wypadki, strachem napawają je ogień, złodzieje, wojny, psy, burza. Sześciolatki zaczynają rozumieć zasady i normy społeczne, ale często martwią się, że „zrobią coś złe”, boją się gniewu dorosłych, zawstydzenia, oceniania przez innych lub ukarania. Ponadto u dzieci w wieku sześciu lat powoli zaczyna rozwijać się lęk społeczny: przedszkolaki zaczynają bać się wystąpienia, bycia wyśmianym, ocenionym przez grupę.

Podsumowując, przypominamy, iż wiek przedszkolny to okres intensywnego rozwoju we wszystkich obszarach: fizycznym, emocjonalnym, społecznym, poznawczym i językowym. Dzieci nabywają wówczas całe mnóstwo zupełnie nowych umiejętności: uczą się mówić pełnymi zdaniami, wyrażać emocje, rozumieć zasady, nawiązywać relacje z rówieśnikami, a także rozwijają sprawność ruchową i samodzielność. Każdy rok przynosi nowe kompetencje: trzylatki uczą się separacji od rodziców, czterolatki zaczynają zadawać mnóstwo pytań, pięciolatki rozwijają wyobraźnię i zabawę symboliczną, a sześciolatki przygotowują się do szkolnych wyzwań. Zdobyte umiejętności w kolejnych latach są w dalszym ciągu rozwijane.

Przypominamy też, że należy pamiętać, iż każdy maluch rozwija się we własnym tempie! Nie wszystkie umiejętności pojawiają się „na czas” i nie każde dziecko przechodzi przez kolejne etapy dokładnie tak samo. Różnice są naturalne i często chwilowe. Dlatego najważniejsze to obserwować dziecko z uważnością i wspierać je w tym, co potrafi — nie porównując do innych, ale patrząc na jego indywidualną drogę rozwoju.

Inne w domu, inne w przedszkolu

Bywa, że w czasie rozmów indywidualnych nauczycieli z rodzicami wychodzi na jaw, że dziecko zupełnie inaczej zachowuje się w domu, a inaczej w grupie przedszkolnej. Rodzice i nauczycielki mogą odnieść wtedy wrażenie, że rozmawiają o dwóch zupełnie innych przedszkolakach; okazuje się bowiem, że dziecko ciche i spokojne w domu – w przedszkolu za żadne skarby nie chce podporządkować się grupowym zasadom. Bez przerwy protestuje albo zaczepia inne dzieci. Można sobie wyobrazić zdziwienie mamy, gdy słyszy od nauczycielki, że to właśnie jej grzeczne w domu dziecko – „rozkłada pracę w grupie”. Bywa też odwrotnie; mama nie może się nadziwić, że jej dziecko słucha poleceń nauczycielki, bawi się przestrzegając ustalonych zasad, chętnie pomaga innym, odkłada po sobie zabawki na miejsce! W domu natomiast „nie ma na niego sposobu”, zazwyczaj ma odmienne zdanie niż rodzice, rzadko ma ochotę na wykonywanie prac porządkowych, powoduje konflikty z rodzeństwem. Zarówno rodzice, jak i nauczyciele często interpretują taką różnicę w zachowaniu dziecka, jako wynik nieodpowiedniego postępowania tej drugiej strony. Rodzice zapewne podejrzewają wymuszanie posłuchu za pomocą lęku, a nauczycielka podejrzewa rodziców o nadmierne rozpieszczanie i wyręczanie dziecka w domu. Choć może to budzić niepokój lub frustrację, takie różnice w zachowaniu są zupełnie naturalne i mają swoje uzasadnienie.

Inne zachowanie dziecka w domu i przedszkolu można wyjaśnić w prosty sposób. Rodzice czy dziadkowie pełnią w życiu dziecka inną rolę niż pani z przedszkola. Także sytuacja i w domu, i w przedszkolu bywa diametralnie różna. Tylko pozornie słuszne wydaje się, by oczekiwać od dziecka tego samego w obu sytuacjach. Nawet człowiek dorosły stawia sobie inne wymagania w pracy, a zwalnia się z nich w domu, czy podczas urlopu. Dziecko szybko rozpoznaje stawiane przed nim oczekiwania i umie się do nich dostosować. Szybko też zauważa, że co innego wolno mu robić przy mamie, co innego podczas spaceru z tatą, a jeszcze co innego, kiedy pozostaje pod opieką babci.

Teoretycy wychowania wzywają tu do ujednoczenia wymagań wobec dziecka adekwatnie do jego wieku, przez wszystkich, którzy się nim zajmują. **Takie same zasady powinny obowiązywać w domu, przedszkolu, u dziadków, czy pod opieką innych osób!** W wielu kwestiach zasadę tę trudno podważyć. Z pewnością widok babci, która mimo bólu w krzyżu schyla się do stóp wnusia, choć on już radzi sobie z zakładaniem butów (gdy musi), nie jest widokiem budującym. Ale cóż – już takie wyjątkowe i kochane są te nasze babcie,

którym ciągle się wydaje, że wnusio jest nadal niemowlakiem. Nasz zdrowy rozsądek potrafi jednak wyjaśnić tę sytuację. Przecież mama, czy babcia pełnią inną rolę w życiu dziecka niż pani z przedszkola. Także i sytuacja w domu jest inna niż w placówce. Tylko pozornie słuszne wydaje się, by oczekiwać od dziecka tego samego w obu sytuacjach. Nawet człowiek dorosły wymaga od siebie sprostania pewnym regułom w pracy, a zwalnia się z nich w domu. Każdemu z nas potrzeba sytuacji, w której możemy się sprawdzić, ale pod warunkiem, że w innych warunkach będziemy mogli mniej się starać i trochę rozluźnić, a nawet popełnić jakiś błąd. Nawet trzylatek potrafi się nauczyć, że co innego wolno przy mamie, co innego przy babci. Podporządkowanie się poleceniom nauczycielek, normom grupy czy powstrzymanie się od kapryśnienia wymaga od dziecka już pewnej dojrzałości.

Niektóre z hałaśliwych, przekornych dzieci to te, które walczą w ten sposób o swoją indywidualność. Pragną one za wszelką cenę, nawet cenę kary, odróżnić się od pozostałych dzieci. Czują się zaniepokojone tym, że wszystkie zabawki w sali są wspólne. Jest to dla nich ogromny chaos, jeśli świata nie da się uporządkować na rzeczy „moje” i „nie moje”. Ich dramat polega na tym, że wolą być nie lubiane i karane niż traktowane jak wszystkie inne dzieci w grupie. Przeżywają bowiem wtedy niepokój, że

są niezauważane, nieważne, niemal nie istnieją. Wydaje im się, że w grupie zatracają się ich indywidualność, odrębność. Takiemu dziecku można pomóc, pozwalając możliwie najczęściej decydować po swojemu. Na przykład pozwólmy mu samodzielnie wybrać, książkę, której chciałoby posłuchać przed odpoczynkiem. Dużą rolę mogą tu odegrać prace plastyczne. Jest to okazja, aby dziecko wykazało swój temperament, pomysłowość. Nabiera też pewności, że nie wszystko zależy od dorosłych. Po jakimś czasie dziecko poczuje się pewniej i zacznie szukać naturalnej przyjemności w przynależeniu do grupy innych dzieci. Chłopiec będzie chciał z innymi kolegami budować z klocków, a dziewczynka wspólnie z innymi będzie bawiła się w dom.

Bywa też odwrotnie, że dziecko w domu wobec rodzeństwa agresywnie walczy o swoją indywidualność, natomiast w przedszkolu jest spokojne, wyciszone, opanowane – wręcz grzeczne. Część dzieci, zupełnie jak dorośli w pracy, znajduje po pewnym czasie w placówce jakąś odskocznnię od domowych napięć. Dziecko przecież przeżywa dużo bardziej, np. napięcie między rodzicami lub chorobę kogoś najbliższego. To tylko nam dorosłym wydaje się, że dziecko jest małe i „ono tego nie rozumie”, tymczasem dziecko jest doskonałym obserwatorem i rozumie więcej niż myślimy. A że czasem dziecko nie umie wytłumaczyć co dookoła jest „nie tak”, jego lęk wzrasta, odczuwa ono jakieś zagrożenie. Jest więc dużo powodów, dla których zachowanie dziecka w domu może być zgoła różne

niż w przedszkolu. Jeżeli różnica w zachowaniu jest rażąca może być to sygnał czegoś niepokojącego. **Dziecko wysyła nam informację, że w niektórych z tych miejsc jest mu zbyt trudno.** Takim trudnym miejscem może też być dom. Pamiętajmy jednak o tym, aby dać dziecku możliwość odreagowania, odpoczynku. W domu niech odpocznie od przedszkola i odwrotnie. Oczywiście jeśli dziecko takiego odreagowania wymaga. Przecież my dorośli też wymagamy odpoczynku po pracy w zaciszu domowym, a praca pozwala nam zapomnieć o domowych kłopotach. Podobnie jest z dziećmi.

Grzeczne w przedszkolu, trudne w domu

W przedszkolu dziecko czuje, że musi dostosować się do zasad i zdobyć akceptację dorosłych oraz rówieśników. To duży wysiłek – maluch kontroluje emocje, stara się „być grzeczny”. Po powrocie do domu, gdzie czuje się najbezpieczniej, napięcie opada. Pojawia się złość, bunt albo płacz, bo właśnie przy rodzicach dziecko wie, że może sobie na to pozwolić. To nie jest zła wola – to raczej ulga i odreagowanie.

Grzeczne w domu, trudne w przedszkolu

W tym przypadku dziecko w domu ma jasne zasady, pełną uwagę rodziców i mniej bodźców. W przedszkolu sytuacja się zmienia – trzeba dzielić się zabawkami, czekać na swoją kolej, słuchać poleceń nauczyciela. To trudne wyzwania społeczne. Niektóre dzieci w takich warunkach zaczynają się buntować, kłócić, a nawet bić kolegów. To naturalny etap uczenia się życia w grupie.

Trudne w obu miejscach

Zdarza się też, że dziecko przechodzi tzw. trudniejszy etap rozwojowy (np. bunt dwulatka czy trzylatka) albo ma bardzo silny temperament. Wtedy zarówno w domu, jak i w przedszkolu pokazuje wiele emocji. Choć bywa to męczące, właśnie dzięki cierpliwemu wsparciu dorosłych uczy się stopniowo panować nad sobą.

Grzeczne w obu miejscach

Czasem dziecko jest spokojne, uśmiechnięte i chętnie współpracuje zarówno w domu, jak i w przedszkolu. Może to wynikać z jego charakteru, ale też z dużej potrzeby zadowolenia dorosłych. Warto wtedy upewnić się, że ma przestrzeń do wyrażania także trudnych uczuć – bo „zawsze grzeczne” dzieci czasem duszą w sobie emocje.

Różne zachowania dziecka – przykłady, przyczyny i wskazówki

Zachowanie	Gdzie się pojawia?	Z czego może wynikać?	Jak reagować?
dziecko krzyczy na mamę/tatę, odmawia ubierania się	w domu	odreagowuje napięcie po przedszkolu, sprawdza granice w bezpiecznym otoczeniu	zachować spokój, nazwać emocje („Widzę, że jesteś zmęczony”), dać chwilę na wyciszenie, wprowadzić stałe rytuały (np. spokojne ubieranie przy muzyce)
dziecko bije lub popycha kolegów	w przedszkolu	trudność w radzeniu sobie z emocjami, potrzeba większej uwagi, brak umiejętności rozwiązywania konfliktów	nauczyć prostych komunikatów („Nie podoba mi się to”), chwalić, gdy użyje słów zamiast rąk; organizować wspólne zabawy uczące cierpliwości i czekania na swoją kolej, spędzać więcej czasu z dzieckiem (ale nie na wspólnym oglądaniu bajek)
dziecko odmawia jedzenia w przedszkolu, a w domu je chętnie	w przedszkolu	stres, inny smak potraw, brak poczucia bezpieczeństwa przy stole	nie zmuszać, ale zachęcać małymi porcjami; chwalić za każdy kęs; w domu można „bawić się” jedzeniem (wspólne gotowanie, wybieranie produktów)
dziecko jest ciche i wycofane w przedszkolu, a w domu wesole i rozmowne	w przedszkolu	nieśmiałość, przytłoczenie dużą grupą, potrzeba czasu na oswojenie	dać dziecku czas i przestrzeń, opowiadać bajki o bohaterach, którzy stopniowo przełamują nieśmiałość, zapewniać kontakty i spotkania z rówieśnikami, najlepiej z grupy
dziecko ciągle się buntuje – mówi „nie”	w przedszkolu i w domu	etap rozwojowy („bunt trzylatka”), potrzeba autonomii, brak ustalonych zasad, brak granic, brak konsekwencji	dawać wybór w drobnych sprawach („Chcesz ubrać czerwoną czy niebieską koszulkę?”), jasno stawiać granice, ustalać zasady i być konsekwentnym, chwalić za współpracę.

10 zasad, które przynoszą efekty

Każdy rodzic i wychowawca marzy o tym, by wychować dziecko szczęśliwe, samodzielne i pełne wiary w siebie. Nie istnieje jednak jedna „złota metoda”, bo każde dziecko jest inne. Istnieją za to uniwersalne zasady, które sprawdzają się w codziennym kontakcie z maluchem i pomagają budować dobrą relację. To proste wskazówki, dzięki którym dziecko czuje się kochane, akceptowane i bezpieczne, a dorosłym łatwiej radzić sobie w trudnych momentach. Na koniec zatem przedstawiamy Państwu 10 uniwersalnych zasad, których stosowanie powinno ułatwić proces wychowawczy Waszej pociechy. Jeżeli w Waszej rodzinie do tej pory nie obowiązywały zasady, ich wprowadzenie może okazać się nietatwe, zwłaszcza tych dotyczących konsekwencji, stawiania granic oraz mówienie dziecku „nie”, ale nie zrażajcie się, z czasem maluch przywyknie. Na początku warto wprowadzić tylko kilka najważniejszych zasad, prostych i jasno sformułowanych, a z czasem je rozszerzać. Trzeba pamiętać, że dziecko potrzebuje powtarzania i konsekwencji – pierwsze trudności są normalne i nie oznaczają porażki, tylko proces uczenia się. Dzięki temu maluch stopniowo uczy się samokontroli, odpowiedzialności i szacunku do innych. Konsekwencje i granice dają dziecku poczucie bezpieczeństwa, uczą, że świat ma zasady, a inni ludzie też mają potrzeby.

1. Nie zaprzeczaj uczuciom

Nie mów „kolano nie może cię aż tak boleć”, „co ty opowiadasz, na pewno lubisz Jasia”, „to niemożliwe, żeby nie podobało ci się w przedszkolu, przecież tam jest tak fajnie”. Postaraj się zaakceptować uczucia dziecka. Nawet te negatywne. Możesz przytulić dziecko albo powiedzieć np. „rzeczywiście musiałeś się mocno uderzyć”. Możesz też opowiedzieć o swoich, podobnych doświadczeniach, np. zwierzyć się, że dla ciebie pierwsze dni w przedszkolu też były trudne. Dzięki temu dziecko poczuje, że je rozumiesz i w przyszłości będzie chętniej opowiadać o tym, co je trapi.

2. Mów jasno i krótko, czego oczekujesz

Dzieciom naprawdę czasem ciężko zrozumieć, czego właściwie od nich oczekujemy albo dlaczego się na nie złości. Zwłaszcza jeśli zalewamy je potokiem słów, z których trudno wyłowić prosty komunikat. Dlatego zamiast „posprzątaj pokój”, mów: „włóż klocki do pudełka”. Kiedy idziecie z wizytą, powiedz, że chcesz, by

np. powiedziało "dzień dobry" i nie rzuciło zabawkami zamiast "tylko dobrze się zachowuj".

3. Chwal zamiast krytykować

Pochwały są bardziej skuteczne od krytyki. Dzieci stają się takie, jakimi je widzimy. Powtarzają te zachowania, które zwracają naszą uwagę. Jeśli np. wciąż mówimy, że są niezdarne i znów nie umiały się porządnie ubrać, to prawdopodobnie jeszcze długo tak pozostanie. Jeśli natomiast będziemy dostrzegać każdy drobny sukces („doskonale ci poszło zakładanie tej kurtki, nawet zamek błyskawiczny zapięteś”), to podbudowany malec będzie coraz lepiej sobie radził. Dzieci chcą zasłużyć na uznanie rodziców i są w stanie zrobić wiele, by ci byli zadowoleni. Ważniejsze od pochwał za to, na co dziecko nie miało wpływu („jesteś śliczną dziewczynką”), są pochwały za to, co dziecko zrobiło, np. podziękowało babci za prezent, zaniosiło talerz do zlewu. To one budują poczucie wartości dziecka. Warto też doceniać wkład i starania dziecka, a nie sam efekt, więc zamiast chwalić za ładny obrazek, pochwalmy też za wysiłek jakie maluch włożył w jego narysowanie.

4. Daj dziecku NIEWIELKI wybór

Nie ulega wątpliwości, że dziecko powinno mieć wybór, ale niech on będzie dostosowany do jego wieku. Kilkułatek np. może zdecydować, czy woli zjeść jabłko, czy gruszkę, postuchać bajki o Kopciuszku czy o Królewnie Śnieżce, albo czy włożyć zielone, czy granatowe spodnie. Przy podejmowaniu takich decyzji starajmy się dawać do wyboru dwie opcje, nie więcej. Natomiast kilkułatek nie powinien decydować o tym, czy pojedzie na wakacje w góry czy nad morze, czy pójdziecie całą rodziną na zakupy, czy do kina.

Oczywiście przy podejmowaniu decyzji rodzice w wielu przypadkach powinni brać pod uwagę dziecko. Jeśli wiedzą, że np. wędrówki po górach są dla niego zbyt męczące a kąpiele w morzu dostarczają mu ogromnej przyjemności, to mogą stwierdzić, że najlepszą opcją będzie wyjazd do Sopotu. Natomiast dziecko nie może mieć poczucia, że to ono ma decydujący głos. Zbyt duży wybór jest dla dziecka obciążający i źle wpływa na jego poczucie bezpieczeństwa.

5. Nie tłumacz się i nie negocjuj

Dziecko nie musi rozumieć wszystkich zasad, a tym bardziej się z nimi zgadzać. Dlatego wszelkie długie dyskusje na temat tego, czy powinno oglądać telewizję przez pół czy przez godzinę dziennie, są niepotrzebne. Nawet jeśli podamy słuszne argumenty, że np. to niezdrowo jeść zbyt dużo słodczy to jedynie otworzymy furtkę do dalszej rozmowy, w której łatwo stracić cierpliwość. Dziecko, zwłaszcza to starsze, będzie przekonywać, że dwa żelki to nadal nie jest dużo, że koleczy

jedzą trzy i też są zdrowi itd. Lepiej odwołać się do wcześniejszej umowy „ustaliliśmy, że jesz słodycze raz dziennie” i zapewnić dziecko, że zdania nie zmienimy.

6. Ustal jasne zasady i postaraj się ich trzymać

To jedna z najbardziej znanych, a jednocześnie najtrudniejszych do wprowadzenia w życie zasad. My dorośli sami często mamy problem z konsekwencją i zdarzają nam się odstępstwa od reguł. Dlatego nie przesadzaj z liczbą zasad, jakie wprowadzasz. Nie chodzi przecież o to, aby twój dom zmienił się w koszary. Warto zastanowić się co jest najważniejsze i na to postawić. Rodzice najczęściej ustalają godzinę, o jakiej dziecko

powinno leżeć w łóżku, ilość zjadanych słodyczy i ilość czasu spędzanego przed telewizorem. To te zasady, które wymagają przemyślenia i w różnych domach mogą być różne. Są jednak i takie, które wynikają np. z reguł życia społecznego. Te, do których my dorośli stosujemy się często automatycznie, np. ta, że mówimy "dzień dobry" czy "dziękuję". Warto pamiętać, że chociaż dla nas są one oczywiste, dziecko musi się ich dopiero nauczyć.

7. Pokaż dziecku konsekwencje

Zamiast karać dziecko za każde przewinienie w ten sam sposób, np. zakazem oglądania telewizji, postaraj się pokazać mu konsekwencje jego postępowania. Konsekwencje mają uczyć odpowiedzialności i pokazywać związek między zachowaniem a skutkiem, a nie wywoływać strach czy poczucie winy, jak to się dzieje w przypadku karania. To o wiele trudniejsze, ale też przynosi lepsze efekty. Na przykład jeśli dziecko odmawia sprzątnięcia, to nie pozwól mu wyjąć nowej zabawki, dopóki poprzednia nie jest posprzątnięta. Jeżeli bałagan utrzymuje się kilka dni – na zakupach nie kupuj mu nowej zabawki, którą sobie upatrzył w sklepie. Jeżeli maluch rzuca piłką w domu pomimo zakazu i kilku przypomnień – odłóż piłkę wysoko na półkę do następnego dnia. Jeśli spóźnia się do stołu, bo wciąż się bawi – zje zimny posiłek siedząc sam przy stole.

8. Nie bij, nie krzycz, nie potrząśnij

Przemoc fizyczna i werbalna fatalnie wpływa na rozwój malca, zaburza więź między nim i rodzicami oraz sprawia, że dziecko też staje się agresywne. Wbrew temu, co twierdzą zwolennicy "lania jako ostatniej deski ratunku", przemoc jest zupełnie nieskuteczna. Niczego dobrego nie uczy, nic nie wyjaśnia, nie kształtuje właściwych postaw, a jedynie rodzi strach i poczucie krzywdy.

9. Postaw się na miejscu dziecka

Przynajmniej czasami. Chodzi o to, by nie mieć wobec malca nierealnych oczekiwań. Nie planuj np. wspólnych zakupów w piątkowy wieczór, kiedy kolejki do kas wyprowadzają z równowagi niejednego dorosłego. Nie oczekuj, że kilkulatek, który ma za sobą 9 godzin spędzonych w przedszkolu zachowa stoicki spokój. Zastanów się, czy jest sens wybierać się na niedzielny obiad do restauracji, w której czeka się godzinę na jedzenie. A nawet jeśli się na to zdecydujesz, zastanów się, co może dziecku umilić oczekiwanie - może np. pudełko kredek i zeszyt rozwiążą problem.

10. Mów dziecku, że je kochasz

Dla ciebie to oczywiste, ale dla malca - niekoniecznie. To ważne, by wierzył, że twojej miłości do niego nic nie jest w stanie zmienić. Postaraj się, by wiedział, że bez względu na to, jak się zachowa, ty zawsze będziesz go kochać. Nawet kiedy będziesz na niego zła i kiedy nie spodoba ci się jego zachowanie.

Pamiętaj, nie miej wobec dziecka nierealnych oczekiwań, którym nie jest w stanie sprostać ze względu na swoje możliwości wiekowe i rozwojowe! Stosuj skrupulatnie powyższe zasady, a stopniowo zaczniesz zauważać w swojej rodzinie większy spokój i przewidywalność, zmniejszy się ilość codziennych konfliktów i chaosu. Dzięki temu każdy poczuje się bezpieczniej, odnajdzie swoje miejsce i łatwiej będzie wam budować wzajemny szacunek oraz dobrą atmosferę w domu. Nie poddawaj się podczas wprowadzania zasad, granic i konsekwencji, początki zazwyczaj bywają trudne.

Drodzy Rodzice, drogie Dzieci!

Rozpoczynamy kolejny rok przedszkolnej przygody - czas pełen odkryć, zabawy i nauki. Wspólnie chcemy stworzyć atmosferę bezpieczeństwa, szacunku i radości, aby każdy dzień w przedszkolu był krokiem w stronę samodzielności, pewności siebie i dziecięcego szczęścia. Wspólnie chcemy stworzyć atmosferę bezpieczeństwa, szacunku i radości, aby każdy dzień w przedszkolu był krokiem w stronę samodzielności, pewności siebie i dziecięcego szczęścia.

Drogie Dzieci - niech każdy dzień przynosi Wam nowe przygody, uśmiech i dobrą zabawę z przyjaciółmi, a przedszkole będzie miejscem, do którego wraca się z radością. Życzymy Wam sukcesów i frajdy ze zdobywania nowych doświadczeń i rozwijania talentów.

Drodzy Rodzice - życzymy Wam spokoju, zaufania i dumy z każdego, nawet najmniejszego kroku Waszych pociech. Cieszcie się obserwując, jak Wasze pociechy rosną, uczą się i odkrywają świat. Liczymy na Państwa pomysły, zaangażowanie i zachęcamy do wspólnego działania.

Niech to będzie rok pełen dumy, wzruszeń i pięknych wspomnień, które na długo pozostaną w sercach całej rodziny. Razem stworzymy piękny rok pełen kolorów, śmiechu i ciepła!

*Z optymistycznym pozdrowieniem,
Anna Sotowianuk i Justyna Bańkowska 😊*

Źródła:

1. Chomiuk M., *Rozwój dziecka w trzecim roku życia*, <https://centrumterapiidzieci.pl>, [dostęp: 21.08.2025]
2. Chomiuk M., *Rozwój dziecka w piątym roku życia*, <https://centrumterapiidzieci.pl>, [dostęp: 21.08.2025]
3. Cieszyńska J., Korendo M., *Wczesna interwencja terapeutyczna*, Kraków 2017
4. Gumulak K., N. Kusaj, *Jak ułatwić sobie i dziecku pożegnanie w przedszkolu – czego nie wolno Wam robić!*, <https://ponadwszystko.com/>, [dostęp: 12.08.2025]
5. Koziątek M., *Rozwój czterolatka*, <https://dziecisawazne.pl>, [dostęp: 24.08.2024]
6. Koziątek M., *Rozwój trzylatka*, <https://dziecisawazne.pl>, [dostęp: 21.08.2024]
7. Mierzejewska P., *Jak pomóc dziecku wrócić do szkoły lub przedszkola po wakacjach*, <https://www.kapitannauka.pl>, [dostęp: 01.08.2025]
8. Pągowska E. *10 zasad wychowawczych, które zawsze działają*, <https://www.mamazone.pl>, [dostęp: 27.08.2025]
9. Sobkowiak M., *Pożegnanie z dzieckiem w przedszkolu*, <https://panimonia.pl>, [dostęp: 12.08.2025]
10. Skarbek K., Wrońska I., *Diagnoza i wspomaganie rozwoju psychoruchowego dziecka w wieku przedszkolnym*, CEBP, Kraków, 2023
11. Zaborowska A., *Jak wygląda rozwój 6-latka*, <https://www.novakid.pl>, [dostęp: 27.08.2025]
12. Redakcja serwisu, *Powrót do przedszkola/żłobka – jak przygotować dziecko na udany start?*, <https://edukacenter.pl>, [dostęp: 09.08.2025]
13. Redakcja serwisu, *6. rok życia dziecka część pierwsza*, epozytywnaopinia.pl, [dostęp: 27.08.2025]
14. Redakcja serwisu, *6. rok życia dziecka część druga*, epozytywnaopinia.pl, [dostęp: 27.08.2025]

